

(asioissa) mukana-(asioista) ulkona, naurulle otollisia kiinnekohtia mo-lemmat. - Ihmiseen menevä tarkas-telu ei saa otetta kohteen mahdiki-kuudesta, joka jää tarkastelun ulkopuolelle - valta jää näköpiirin ulkopuolelle.

3) Voi olla niinkin, ettei nykyaikai-nen julkisuus tunne enää tabuja, vaan kaikki "kulttuuriset rajat on 'lopullisesti' koeteltu". - Mutta samalla kun seksuaalisuus, huumeet ja väkivalta - esimerkiksi Mey-rowitzin US-mielikuvitusta loputto-masti kiehtova kolminaisuus - on vapaasti julkisen tarkastelun esinee-nä, vallitsee taloudellisissa, poliitti-sissa, sotilaallisissa ja muissa insti-tutioissa osastointi, jolla tosiasial-liset mielettömyydet hallitaan

sysäämällä ristiriidat tarkastelun ulkopuolelle: harjoitetaan saman-aikaisesti ns. puolustuspolitiikkaa ja aseidenriisuntapolitiikkaa; talous-kasvun politiikkaa ja ympäristönsuo-jelupolitiikkaa; ulkomaankauppapoli-tiikkaa ja kehitysapolitiikkaa

Kirjallisuus

KOSKI, M. Matala katse politiikkaan? Kantti, 6/1987, 5-7.

MEYROWITZ, J. No sense of Place. The impact of electronic media on social behavior. New York - Oxford, Oxford University Press, 1986.

NEVANLINNA, T. Aforismeja teemasta nauru ja valta. Kantti, 1/1988, 21-24.

POSTMAN, N. Huvitamme itsemme hengiltä. Porvoo ym., WSOY, 1987.

WALLERSTEIN, I. Historiallinen kapita-lismi. Tampere, Vastapaino, 1987.

JULKINEN NAURU

Pauli Heikkilä

Entäs sitten jos ei naurata

Motto:

"Apua, tv-viihde ei nau-rata minua yhtään"

(nimimerkki Tosikko Hel-singin Sanomien mieli-pidesivulla 18.3.1988)

Nauru

Voiko olla vaikeammin lähestyttävää aihetta kuin nauru? Nauru on yksi peruselintoiminnoista. On

pelättävissä, että sen erittelemisen osasiin tavallaan pysäyttää elimelli-sen kokonaisliikkeen, säilyttää

mysteriin pois.

Tietysti naurua saa tutkia. Se vaatisi moni- ja poikkitieteisyyttä: biologiaa, lääketiedettä, antropologiaa, psykologiaa, sosiaalipsykologiaa, sosiologiaa ... mikseipä tiedotusoppiakin.

Naurun lähestymisen tekee vaikeaksi se, että nauru on aina privaattitoimintaa. Naurun todelliset motiivit, sen syntyedellytykset, sen kulku ihmismieleessä ja -ruumiissa jäävät viime kädessä aina tarkkailijan ulottumattomiin. Eli: emme lopultakaan koskaan varmuudella tiedä, miksi joku nauroi ...

Nauru on kuitenkin usein (aina?) myös sosiaalista. Naurun yleisiä funktioita voi eritellä seuraavasti (lista ei ole mitenkään lopullinen):

- Laukaiseva nauru purkaa jonkin jännitystilän. Pelko tai kauhu voi purkautua nauruna esim. elokuvissa, jolloin se sivustaseuraajasta saattaa kuulostaa hyväksyvältä tai esim. väkivaltaa kannustavalta (ja voihan se myös sitä ollakin).
- Sosiaalinen nauru voi olla osoitus yhteenkuuluvuudesta tai halusta siihen: ryhmäkoheesiota ylläpitävä voima. Naurulla voidaan "ostaa" ryhmän huomiota tai pyrkiä sulautumaan joukkoon; ei-nauraja huomataan väistämättä tällaisessa tilanteessa.
- Arvottava nauru nostaa tai laskee asian tai henkilön statussa. Tuttu on juttu alaisesta, jonka on "pakko" nauraa pomon huonoille vitseille. Nauru kannustaa, se voi olla myös ilkeän alentavaa.

Edellisen ryhmittelyn kanssa yhteismitaton on puhtaasti positiivinen naurun määritelmäni: nauru on parhaimmillaan aina palkinto. Palkitsevassa naurussa palkinto

myönnetään sekä toiselle (jutulle, sattumukselle, henkilölle) että itselle, joka onnistuu oivaltajana. Nauru on "jutun" ja "ymmärryksen" välinen oivallussuhde.

Koska nauru on aina privaattia, jos toki sosiaalistakin peruselintoimintaa, julkisen käsite saattaa osua asiaan hankalassa asennossa: se voi yksinkertaistaa käsitystä siitä mille nauretaan ja miksi - koska julkisuus itse säätelee näkemyksiä siitä mikä on yleisesti huvittavaa. Matkalla yksilön perustavasta nauru- tai nauramattomuuskokemuksesta julkisiin keskiarvoihin jonkin (esim. tv-ohjelman) suosiosta voi oleellista informaatiota kadota. Julkisen naurun käsite pitää siis nähdä yhtä aikaa ainakin kahdella tavalla:

- 1) Julkisina (yleisinä) käsityksinä siitä mikä naurattaa ja niiden pohjalta luotavina naurattamisen malleina (viihde).
- 2) Julkiseen kohdistuvana nauruna, jolla voidaan ymmärtää mm. poliittista satiiria, julkisuuden henkilöiden parodiointia, karikatyyreja jne.

Näkökulmien ero on intressiero: edellisessä puhutaan naurun tuotanto-kulutussuhteesta, jälkimmäisessä naurun kritiikki- ja valtafunktioista. Yritän seuraavassa kuljettaa molempia näkökulmia rinnan ja osoittaa niiden sekaantumisen käytännöllisiä seuraamuksia.

Huumorin eriytyminen

Huumori on positiivisen, palkitsevan naurun hyväksyttävä ja yleispätevä syy. Huumorin historiassa voidaan kuitenkin nähdä eräs oleellinen siirros: edelleenkin huumori on esityksen ominaisuus, mutta nyttemmin siitä on tullut yhä enemmän esityksen tarkoitus, päämäärä.

Huumori on sektorisoitunut, eriytynyt taide- ja tiedotusmaailman osa-alueeksi oltuaan aikaisemmin siinä keskiössä, josta on ikään kuin kummunnut henkeä, ilmapiiriä, teoksiin.

Kehitys voidaan nähdä seuraukseksi eräänlaisesta kirjallis-taiteellis-journalistisesta työnjaosta. Suurten klassikoiden voidaan sanoa olevan humoristeja kaiken muun ohella, huumori on heidän teostensa sisäänrakennettu tekijä (ajatellaanpa vaikka Marxin herkullista huumoria!). Ns. vakava kirjallisuus syntyi oikeastaan vasta modernina aikana, kirjallisen työnjaon näyttäytyessä teemojen eriytymisenä. Vakavan vastapooliksi syntyi välttämättömästi huumorikirjallisuus, humoristista oma kirjailijatyypkinsä "vakavan" kirjailijan, "runoilijan" vastinpariksi.

Huumorista tuli ammattimaista toimintaa, naurun tuottamista, naurusta yhä enemmän tavara, tuote, johon pätevät tavarantuottamisen yleiset lait. Konkreettisempänä, jopa ilmeisyydessään tyhjänä, silmät sokaisevana esimerkkinä nähdään usein amerikkalaisen television "purkkinauru", nauhoitettu taustanauru (nauru jonka tarkoitus on tuottaa naurua!). Naurutavara saa useammin piiloisempia, jopa sisällöllisesti ja julkilausutusti "kaupallisuutta" vastustavia muotoja. "Ei-kaupallisuus" peittää tässäkin tehokkaasti naamiona tavaratuotannon logiikkaa.

Sektorisoituneen huumorin mahdollisuudet tuottaa esim. aitoa satiiria ovat oleellisesti huonommat kuin "kumpuavan" huumorin. Satiireja ei synny päättämällä tehdä sellaisia!

Professionalismi vs. "demokratisoituminen"

Ei liikettä ilman vastaliikettä. Sellaisena ammattilaiselle huumorille on etenkin journalismissa pyritty "demokratisoimaan" nauruntuottamisen legitimizeettiä (demokratiassa on vaaransa, siksi lainausmerkit). "Uuden journalismin" ja gonzon myötä, 70-luvun lopulta alkaen uudet toimittajasukupolvet ovat halunneet "kaapata" itselleen välineitä niiltä, joilla on ollut niihin yksinoikeus: pakinoitsijoilta ja satii-rikko-reporttereilta. Samankaltaista liikettä oli ehkä havaittavissa ns. 60-lukulaisten piirissä, esim. Reporadion aikana. 80-luvulle tultaessa liikunta on kuitenkin mitoitetaan huomattavasti laajempaa, sen lähtökohdat ovat erilaiset ja sen läpikäyvä mullistus journalismissa ei suinkaan ole ohi.

Esimerkiksi Helsingin Sanomissa, jossa itse debytoin jonkinasteisena humoristina, huumorin ja "asiallisen" lehtikirjoittelun rajat alkoivat venyä ja paukkua 80-luvun alussa. Keinovaroja siirreltiin jokseenkin holtittomasti ja tuotettiin paljon journalistista taikinaa, jota ei viitsitty tai osattu kypsyttää loppuun saakka. Muodoltaan jo täysin "demokratisoituneelle huumorille" perustuvia ovat suuret paikallisradioasemat, jotka tuntuvat käyttävän alan "vanhoja ammattilaisia" varsin rajoitetusti. Huumorista on tullut julkisuudessa jokamiehen-oikeus.

Julkisen huumorin voi siis sanoa polarisoituneen kahtaalle:

1) Ammattilaiseen huumoriin, joka korostaa nauruntuottamisen tavaraluontoisuutta, sen teko-prosessia ja tekniikkaa, ehkä myös sisällöllistä vastuuta. Naurun lait pyritään tunnistamaan ja niitä pyritään hyödyntämään. Professionalismi näky

ajattelussa, että naurattamaan voi oppia ja rekryyttejä voi kurssittaa. Ammattilaisten kehä on suppea ja melko suljettu.

- 2) "Jälkiammattilaiseen" huumoriin, joka lainailee ammattilaisuudelta muotoja ja kehittelee omiaan pyrkien uuteen journalistiseen asenteeseen ja tekotapaan. Huumori nähdään asiankuljettamisen apukeinoksi ("huumorin varjolla") tai yksinkertaisesti jonkinlaiseksi narsistiseksi hauskanpidoksi välineessä. Piiri on vaihtuva ja taidoiltaan epätasainen.

Post-humorismin synty voidaan - parhain päin - nähdä turhautumisenä ns. objektiiviseen journalismiin nuorten toimittajien keskuudessa. Joka tapauksessa se on muuttanut joukkotiedotushuumorin funktioita ja laajentanut sen alaa. Tuloksena näyttää olevan naurun alennusmyynti. Vielä emme tiedä, hyytyykö hymy, sillä tässä kuvattu kehityskulku on vielä kesken.

Nauru ja joukkotiedotus

Yhteiskunnallisen kokonaisliikkeen kulttuurisesti ja sosiaalisesti tärkein osaliike on yhteiskunnan **joukkotiedotuksellistuminen** (mikä on eri asia kuin yksinkertainen volyymin kasvu tai sisällölliset kehitystrendit). Nykyisellään joukkotiedotus määrää (tai ainakin määrittelee) kulttuurin momenteja. Oltuaan osa kulttuuria joukkotiedotuksesta on tullut **kulttuuri itse**, kulttuurinen yläjäsen. Esim. taiteen on myytävä itsensä ensin joukkotiedotukselle, vasta sitten se voi toivoa yleisökontaktia.

Ammatillistuttuaan ja sektorisoiduttuaan huumori tuli joukkotiedotuksen osastoksi (aikaisemmasta asemastaan osana taiteellis-kirjalli-

sen työn lähteistöä). Mutta joukkotiedotusliikkeen kiihtyessä huumorin kehä on (erityisesti "vanhanmallisessa" joukkotiedotuksessa) entisestään umpeutunut; paitsi että huumori on tiedotuksen osa, myös aiheet valitaan (tulevat valituiksi) tiedotuksen sfääristä, mikä edelleen voimistaa kehäliikettä.

Julkisen huumorin teemat löytyvät tiedotuspinnasta, ne ovat **julkiksia** ja **julkkisaiheita** (yleensä näiden yhdistelmiä):

- 1) Uutistapahtumia (joista saadaan mm. uutis- ja ajankohtaislähetysparodioita)
- 2) "Vakavia" julkiksia (poliittiset henkilöpilat)
- 3) Viihdejulkiksia (viihde-elämän hahmojen ja trendien parodiat) ja julkkishumoristeja (jotka täyttävät kaksi funktiota: julkiksen ja nauruntuottajan)

Pinnanalaiset liikkeet jäävät joukkotiedotushuumorista syrjään, sillä ne vaatisivat erityistä **tilanneanalyysiä**, tekijöiden oman professionaalisen rakenteen ja aseman ikäänkuin ulkopuolista havainnointia. Aito satiiri näyttää mahdottomalta nykyisenkaltaisessa julkisuudessa, koska jouduttaisiin ensin asettamaan kyseenalaiseksi itse toimintajärjestelmä, satirisolmaan yhteiskunnallista perusliikettä, joukkotiedotuksellisuutta, jonka varassa ollaan.

Tilanne on johtanut surulliseen paradoksiin: kun maailma käy joukkotiedotuksessa yhä tiheämmäksi ja nopeammaksi, naurun suhteuttava, paikalleenasettava voima olisi yhä kipeämmin tarpeen. Nyt suurin osa huumorista on vain kiihdyttämässä joukkotiedotusliikettä.

Konsensus ja antagonismit

Ihminen nauraa aina viime kädessä

sisällölle, ei muodolle. Asia naurattaa (mikä se kulloinkin onkin). Vaikeaksi tämän ymmärtämisen tekee se, että asia voi näyttää muodolta. Otan esimerkin taas Marxilta, tällä kertaa Groucho Marxilta. Eräässä Marx-veljesten elokuvassa Groucho kohtaa useaan otteeseen nousukkaan ladyliken ja aina heidän välillään käydään seuraava keskustelu:

NAINEN: How are you?

GROUCHO: How are YOU?

Grouchon lauseen korostus on viimeisellä sanalla, siis ikään kuin hän tiedustelisi vastaukseksi toisen vointia. Grouchoa naisen vointi tuskin kiinnostaa, mutta pointti onkin tämä: ei nainenkään ole kiinnostunut kenenkään voinnista käyttäessään tätä amerikkalaisen small talkin iskusanaa. Grouchon käydessä kiinni naisen small talkiin hän avaa kokonaisen avaruuden: vision amerikkalaisen seurustelupuheen pintapuolisuuden ja peruspäinhimillisyyteen. Näin pienestä dialogista, joka näyttää puhtaalta professionaalilta muodolta, paljastuukin asia. (Olkoon tässä esimerkissä konsensusta small talk ja

Groucho antagonismi.)

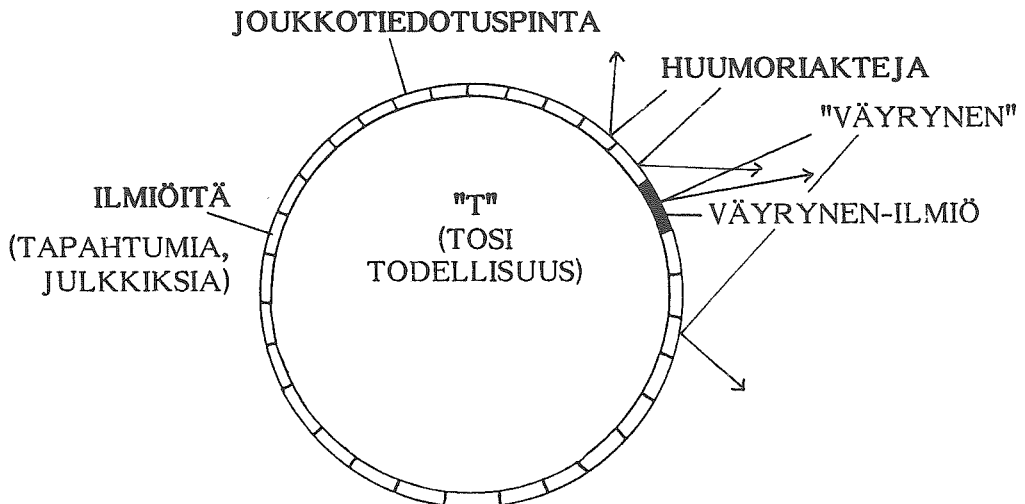
Huumoria on nykyään kahdenlaista: tapahtumiin keskittyvää ja kieleen tunkeutuvaa. Jaon teen perustavan liikkeen, joukkotiedotussellisuuden, suhteen:

1) Tapahtumiin, siis joukkotiedotuspintaan keskittyvä huumori ottaa aiheensa joukkotiedotuksen sfääristä, joka sille näyttäytyy koko todellisuutena.

2) Kieleen tunkeutuva huumori pyrkii ja pystyy avaamaan joukkotiedotuspintaa, joka oleellisessa mielessä on kielijärjestelmä (tai sellaisten yhdistelmä). Joukkotiedotuspinnan alla oletetaan "todempi" todellisuus.

Tapauksessa "Väyrynen" (kuvio 1) huumoriaktina, vitsinä, toimii poliitikon nimikoodi "Väyrynen" (tällaisia puhtaasti nimeen perustuvia "satiireja" on todellisuudessa nähty!). Ammuksella "Väyrynen" humoristi pommittaa tiedotuspintaa, olettaen ilmeisesti osuvansa poliittisen järjestelmän "peliin", "likaisuuteen" tms. Tiedotuspinnassa on tälle koodille vastineensa, julkishahmo ja poliittinen ilmiö "Väyrynen". Humoristin ammus ei lävis-

Kuvio 1.

tä tiedotuspintaa, sillä se on oleellisesti samaa kieltä kuin ilmiö-vas-
tinparinsa. "Vitsi" ja "ilmiö" ovat
samanmittaiset, identtiset, ja aset-
tuvat lopulta rinnakkain tiedotus-
pinnalle. Tiedotuspinnan elastinen
kalvo myötää ja kesyttää vitsin
paikoilleen.

Ainoastaan kieleen tunkeutuval-
la, sitä avaavalla huumorilla on
mahdollisuuksia olla edes aidosti
hauskaa, saati yhteiskunnallisesti
merkittävää (jos tällainen vaatimus
asetetaan). Tapahtumahuumorilla
ei voida läpäistä tiedotuspintaa,
kielipeliä, jonka takana asiat (sisäl-
löt) sijaitsevat. Joukkotiedotus-
listuminen on näin uusi vaihe
yhteiskunnallisen tietoisuuden kehi-
tyksessä. Kielipeli pitää yllä kon-
sensusta jonka takana aidot anta-
gonismit sijaitsevat (pankkilaitos
vs. velkaorjat, ympäristön saastumi-
nen vs. tuotanto-kulutussyklin hillit-
seminen jne., vrt. myös esimerkki
Grouchosta ja small talkista).

Kieleen tunkeutuva huumori
ei tarkoita suinkaan "tieteellistä"
kielipelin avaamista, vaan tekniikoita
on lukuisa määrä, riippuen teki-
jän persoonallisuudesta. Oleellista
on "puhdistaa" kieltä, saattaa kieli
ja asiat taas suhteeseen toistensa
kanssa, palauttaa sanoille niiden
merkitykset ja osoittaa kielen
tyhjäkäynnin käytännölliset seurauk-
set. Kielen avaaminen on silmien
avaamista.

Valta nähdään suurten satiirien
perimmäisenä kohteena. Missä
ovat suuret satiirit nykyajasta?
Eräänä syynä niiden puuttumiseen
voisi ajatella vallassa tapahtuneen
siirroksen. "Vanha" valta (lähes
yhtäkuin politiikka) on antanut
tilaa "uudelle" vallalle (talous,
teknokratia, informaatiotekniikka).

- 1) "Vanha" valta on "hauskaa",
koska se on näkyvissä: sen
aktit ilmenevät tiedotuspinnassa
konkreettisina, päivittäisinä
tapahtuma-akteina.
- 2) "Uusi" valta ei ole hauskaa,
koska sen aktit eivät ole näky-
vissä. Ne ovat hajautuneita,
"kasvottomia", ne koodittuvat
informaatioimpulsseiksi. "Uusi"
valta on "vakava" aihe kirjaili-
jalle, mutta humoristista se
ei näytä herkulliselta tai hän
ei yksinkertaisesti näe sitä
tiedotuspinnan sokaisemana,
sille liimaantuneena.

Kielipeli tukee käsitystä vallasta
poliittisena, siis yleisessä hallinnas-
sa olevana järjestelmänä, joka
sijaitsee samassa kohdassa kuin
ennenkin. Huumori ja valta (sekä
vanha että uusi) lyövät näin tove-
rillisesti kättä: huumorin asema
yhteiskunnallisena varaventtiilinä
tunnustetaan, vallanpitäjät saavat
osakseen ilkeää, terveellistä kritiik-
kiä ja me kaikki nauramme niin.

Mutta entäs sitten jos ei nau-
rata?